

Aksels Rētcis, Veiko Spolītis

LATVIJAS DEVIŅDESMITĀ UN TRĪSDESMIT TREŠĀ GADSKĀRTA

Veiko Spolītis ir Rīgas Stradiņa universitātes Eiropas studiju fakultātes starptautisko attiecību bakalaura studiju programmas vadītājs un Helsinku Universitātes Valsts zinību fakultātes politikas zinātnes doktorants. Bakalaura grādu politikas zinātnē ieguvis Tartu Universitātē, politoloģijas maģistra grādu – Centrāleiropas Universitātē Budapeštā, vēstures un starptautiskās politikas maģistra grādu – Ženēvas Universitātes Starptautisko attiecību institūtā. Korporācijas *Revelia* (Tartu Universitāte) filistrs un aktīvs arī Salaspils pašvaldības politikā. Nozīmīgākās izpētes un interešu tēmas ir pārvaldība Baltijas valstīs un Ziemeļvalstīs, Eiropas Savienības reģionālā politika un pilsoniskās sabiedrības attīstība Baltijas valstīs.

Aksels Rētcis (*Axel Reetz*), Biznesa augstskolas *Turība* Komunikācijas zinātņu katedras docētājs. *Diplom-Verwaltungswissenschaftler* (politikas zinātnē, jurisprudencē, ekonomikā). *Dr. phil.* grādu ieguvis Berlīnes Brīvajā universitātē 2004. gadā ar promocijas darbu par partiju sistēmu attīstību Baltijas valstīs (*Die Entwicklung der Parteiensysteme in den baltischen Staaten*). Docējis vairākās augstskolās un universitātēs: Starptautiskā ekoloģijas un tehnoloģijas koledžā Sillamē un Tallinā Igaunijā, Vācijas–Latvijas Sociālzinātniskajā centrā LU, Tartu Universitātē, Tallinas Pedagoģiskajā universitātē, Rīgas Ekonomikas augstskolā, Rīgas Stradiņa universitātē.

Latvija šogad svin valsts dzimšanas dienu. Skaitlis deviņdesmit ir ticis lietots un tiks vēl apspēlēts cauru gadu, jo kā simbolisks skaitlis atgādina katram Latvijas pilsonim par kopējo labumu jeb republiku.¹ Latvijas valsts tika asinīm un sviedriem izcīnīta Pirmā pasaules karā un tam sekojošās Brīvības cīņās. Latvija ar savu vēsturi, karogu un ģerboni bija „gaismas pils” (simbols) padomju okupācijas laikā LPSR un trimdas latviešiem. Deviņdesmit gadi ir cienījams vecums, un šādi Latvijas deviņdesmitā dzimšanas diena savā simboliskumā tikai par nieka četrdesmit astoņiem gadiem atpaliek no Vācijas, ir turpat līdzās Somijai, Polijai un Ungārijai un ir vecāka par Īriju, Īslandi un lielāko daļu Āfrikas un Āzijas valstu. Tomēr Latvija kopā ar likteņa māsām Igauniju un Lietuvu atšķiras no iepriekš minētajām valstīm ar to, ka, lai arī svinēdamas 90 gadu jubileju, tās nevar

atļauties aizmirst, ka lielākā daļa valstiskuma tika pavadīta bez suverēnās varas pār savu teritoriju un pilsoņiem. Mūsdienu Latvijā ir jo svarīgāk izprast, kāpēc tās pilsoņi tik ilgi pavadīja zem sveša jūga. Tādēļ, lai cienīgi atskatītos uz valsts 90. dzimšanas dienu, mūsu prāt, Latvijas valsts iedzīvotāji varētu ielāgot, ka tie vienlaikus svin tikai trīsdesmit trešo savas demokrātiskās republikas gadskārtu.²

Deviņdesmit gadi ir iemesls svinībām, lai arī, skatoties uz šodienas Latvijas demokrātiskās kultūras ačgārnībām, nereti rodas sajūta, ka šīgada svinības atgādina svētkus mēra laikā. Augošā inflācija un katastrofālais norēķinu konta deficīts, iedzīvotāju hroniskā neuzticība valsts varas institūcijām raisa pamatotās bažas. Atšķirībā no likteņa māsas Igaunijas, kura savā attīstībā mērķtiecīgi atdarina Skandināvijas valstu pārvaldes modeli, Latvijas valsts diemžēl stieg Eiropas dienvidu,

kā Grieķijas, Bulgārijas un Rumānijas, korporatīvā valsts modeļa virzienā.³ Ļoti daudzas ārpusaules un Latvijas sociālo zinātņu pārstāvju akadēmiskos rakstos piecpadsmit gadu garumā ir piedāvāti problēmu risinājumi⁴, bet Latvijas politiskā elite izliekas tos nedzirdam un arī pilsoniskā sabiedrība tikai pēdējā gada laikā beidzot ir piespiedusi valsts varas turētājus rīkoties. Tāpēc šajā jubilejas gadā vēlamies atskatīties uz politiskās sistēmas un demokrātiskās kultūras trūkumiem, identitātes jautājumiem un ekonomiskām nepilnībām – uz to, kas joprojām ierobežo Latvijas pilsoņu vēlmi saistīt sevi ar šo valsti un pat liek tiem aizplūst no tās. Lai arī mums pārmetīs pārlieku „negatīvismu”, uzskatām, ka ir pamats satraukumam. Cilvēku nākotnes paredzējumi krasi atšķiras no reāli piedzīvotā, un tas visspilgtāk izpaužas Latvijas iedzīvotāju agresivitātē ģimenē un savstarpējā attieksmē un ielu satiksmē. Tikai raksturā stiprs un pieaudzis cilvēks arī svētkos ir spējīgs analizēt sava rakstura ēnas puses. Šādi pieaugušais atšķiras no pusaudža, kurš „jūra līdz ceļiem” stilā uzmet lūpu un neapdomīgi vaino tīklveida struktūras vai „valdošo negatīvismu”, ja viņam tiek atgādināts par nepadarītajiem mājas darbiem. Tādēļ, lai Latvijas valsts spētu ar pašcieņu sasniegt tās simtgadi, vēlamies atskatīties uz cēloņiem, kāpēc Latvijas sabiedrība un politiskā elite tās deviņdesmitajā gadsimtā un 17 gadus pēc neatkarības atjaunošanas joprojām uzvedas atbilstoši savam reālajam vecumam. Visbeidzot, rodot atbildes par problēmu cēloņiem, centīsimies rast ieteikumus, lai 33 gadu vecumā Latvijas sabiedrība, kurai raksturīga aizspriedumainu un bezatbildīgu ļaunu kopu gānīšanās interneta vidē, pašnāvnieciska uzdzīve, alkoholisms un bravūrīga braukšana, pakāpeniski pievienotos industriāli attīstītām pasaules valstīm, kuras raksturo atbildīgu un izglītotu pilsoņu ģimenes un tāda pārvalde, kuru kontrolē pilsoņu pārstāvji, kura ir caurskatāma un kura respektē cilvēku dažādību.

Identitāte un vērtības

Latvijas pārejas laikā aizsākusies iedzīvotāju noslāņošanās⁵ vairākam iedzīvotāju

ir radījusi vēlmi uzskatīt sevi par vēstures upuriem⁶. Cietēja identitāte negatīvi ietekmē cilvēku vērtību sistēmu, tā neveicina pozitīvas diskusijas dzinumus Latvijas publiskajā telpā, un tāpēc loģiska ir ļaunu vēlme rast skaidrojumu šķietami negatīvajai situācijai nemainībai. Zināms skaits Latvijas iedzīvotāju rod vienkāršotu situācijas skaidrojumu un ilgojas pēc stipras rokas, kas ieviestu kārtību, noliktu pie vietas valsts amatpersonas un politiķus, kuri „neprivileģētās tautas” acīs nerīkojas pareizi.⁷ Tādējādi zināms skaits Latvijas iedzīvotāju varas turētājus nepelnīti slavina par „augstāk stāvošiem” un aizmirst, ka viņi nokļūst „privileģētā stāvoklī”, pateicoties pašu vēlētāju balsīm. Iedzīvotāji 1991. gada barikāžu iespaidā joprojām ilgojas pēc „tautu vienojošas” un morāli nevainīgas politikas. Lai cik jocīgi tas arī nebūtu, šo vēlmi redzēt „politiķu morāli”⁸ iedibināja nieka seši Kārļa Ulmaņa nedemokrātiskā režīma gadi un pastiprināja padomju okupācijas laikā praktizētais ideoloģizētais vēstures skaidrojums un mitoloģizēta izpratne par tādiem jēdzieniem kā demokrātija, Eiropa, individuālisms un kultūra. Proti, padomju okupācija radīja Latvijas valstiskuma un demokrātiska režīma pārrāvumu un šādi izkropļoja Latvijas iedzīvotāju izpratni par individuālisma un pašpārvaldes nozīmīgumu Rietumu pārstāvēnieciskajā demokrātijā.

Latvijas 90. gadu politiskā elite, izmantojot padomju režīma mantojumu, bez kritiskas diskusijas tulkoja demokrātiskajam režīmam piekrītošus raksturlielumus „totalitārisma mērcē”. Pagaidām valsts pārvalde Latvijā nefunkcionē, jo politiķu ietekme uz ierēdniecību ir pārlieku liela. Šādi korporatīvais ierēdniecības aparāts nespēj nodrošināt tiesiskas valsts pamatprincipus. Likumdevēji, uzturot likumdošanu nepilnīgu, spēj uzturēt par sevi „darītāja tēlu”. Šādi lielākā daļa iedzīvotāju ir noticējuši, ka tā arī ir „pārstāvēnieciskā demokrātija”.

Liela daļa iedzīvotāju ir sev savdabīgi definējusi arī brīvības jēdzienu. Pēc būtības brīvība tiem, kas nākuši no totalitāri kontrolētas sabiedrības, vairāk līdzinās visatļautībai. Ikdienā labākie piemēri šādai visatļautībai izpaužas ierēdņu patvaļā, un iedzīvotāji spītīgi atbild ierēdņiem ar nožēlojamu savstarpējo attieksmju kultūru – „ja jūs man šitā, tad es

jums šādi” – un plaukstošu alkoholismu. Pārējas laika noslāņošanās zaudētāji savu agresivitāti, kura, protams, dzīves dārdzības dēļ vēl aug, izrāda, piemēram, kautiņos pie diennakts veikaliem, kur tiek pārdots alkohols. Ceļu policija autohuligānismam pievērš uzmanību tik daudz, cik ļauj tās rocība. Tikmēr municipālā policija iet pa vieglāko pretestības ceļu un ir nolēmusi iznīdēt dzeršanu ielās. Rīgas pašvaldība ar divdomīga lēmuma palīdzību atļaujot „izredzētiem veikaliem” tomēr pārdot alkoholu naktīs un ar tam sekojošu municipālās policijas rīcību nevis apkaro alkoholisma problēmu, bet tieši saasina to. Piemēram, citās Eiropas Savienības lielpilsētās būtu grūti iedomāties aizliegumu sēdēt zālienā. Tā vietā, lai sakārtotu valsts pārvaldes sistēmu, nodrošinātu cilvēku pamatbrīvības un šādi veicinātu vidusslāņa pieaugumu, valdība stūrgalvīgi turpina cīnīties ar sekām, nevis risināt problēmu cēloņus.

Latvijā iedzīvotāji sagaida no citiem rīcību politisko lēmumu pieņemšanā, bet nesaredz savu individuālo varējumu. Latvijas pilsoņi nespēj īsti pierast pie domas, ka viņi jau teju divdesmit gadus ir bijuši saimnieki savā brīvvalstī. Latvijas valstiskuma salīdzinošais jaunums nav vēl spējis Latvijas iedzīvotājos radīt pozitīvu tēlu par savu valsti. Proti, Latvijas iedzīvotājiem ir salīdzinoši nedaudz pozitīvu vēsturisku atmiņu par demokrātisku pārvaldi un tāpēc atkal un atkal tiek tirāzēti mitoloģizētie Ulmaņa seši valsts vadonības laiki. 1998. gada vēlēšanās Tautas partija (TP) vēlēšanu kampaņā ļoti veiksmīgi izmantoja saukli „mēs mīlam šo valsti” un šādi ļoti tautiski (populistiski) uzsvēra valsts, nevis demokrātiskas pārvaldes vērtības.

Šādu tautisku skaidrojumu neizmanto tikai TP, jo arī citas Latvijas partijas pēc inerces vienkāršoti seko totalitārajam skaidrojumam par valsti kā vērtību sabiedriskajā diskusijā. Latvijas politiķi būtu vienkārši aprobežoti, lai nekalpotu „tautā ierastajai lietu kārtībai” jeb sabiedrībā valdošai vērtību sistēmai. Zīmīgākais piemērs tam ir neskaitāmie Latvijas iedzīvotāju un arī dažu inteligences pārstāvju negatīvie izteikumi par Ventspils mēra saistību ar liela mēroga korupciju, radot par viņu tā saukto Robina Huda tēlu, ka, redz, „šamais vismaz ir daļījies ar savu

laupījumu”. Bet, akli sekojot vien sabiedrības noskaņojumam un nepiedāvājot uzlabot politisko kultūru, politiķi rīkojas nevis kā elites (šā vārda patiesajā nozīmē) pārstāvji, bet gan kā oportūniski pašlabuma meklētāji. To, protams, politiķiem pārņem nevar, vienīgi citās Rietumu demokrātijās pašlabuma meklēšana notiek, neaizmirstot par darbiem partijas un sabiedrības labā. Šādā veidā Latvijas politiķi neizdara savu mājas darbu, proti, viņi nenošķir ilgtspējīgu Latvijas nākotni bailēs par iespējami negatīvajiem socioloģiskajiem rādītājiem un nepiedodami atliek valsts atīstībai nepieciešamo un nepopulāro lēmumu pieņemšanu.

Cilvēka dzīve patiesībā ir īsa, bet vidusmēra vēlētais labprātāk nododas mīstiskam lietu skaidrojumam, ilgtermiņā aizmirstot, ka šodienas rīcība noteikti ietekmē arī katra cilvēka ilgtermiņa izredzes. Saspringstot tikai reizi četros gados un ikdienā visās pasaules nelaimēs gānot politiķus, kuri savukārt klaji ignorē vēlētajus, Latvijas iedzīvotāji un „politiskā elite” ir iekļuvuši apburtā lokā un kļuvuši par sava valstiskuma kapračiem. Lai laužtu Latvijas iedzīvotāju un politiķu greizo vērtību sistēmu, acīmredzot ir nepieciešama smaga iekšēja krīze vai ārēja iejaukšanās, jo šodienas nelikumīgi ievēlētā Saeima⁹ ir nedomā par valstiskuma pilnīgu leģitimitātes zudumu iedzīvotāju acīs¹⁰.

Proti, daudzi Latvijas iedzīvotāji aizmirst, ka dzīve ir „olimpiskās spēles”, kas notiek tagad. Pēdējais teiciens ir grieķu filozofa Epikteta domu pārfrāzējums, diskutējot par iedzīvotāju vēlmi atlikt problēmu risinājumus uz vēlāku laiku¹¹. Tēlaini izsakoties, Latvijas iedzīvotāji bezrūpīgā pusaudžu stilā turpina atražot totalitāro skaidrojumu par valsti kā auklīti, kas iedzīvotāju vietā visu izdara. To, ko redzam Latvijas vidusmēra vēlētajū uzvedībā, mēs varam saskatīt tajos Latvijas vecākos, kuri tēvišķi apcūbina savus bērnus, kamēr pēdējie aug par slaistiem. Šādi elites greizi tulkotie un vēlētajū ačgārni pieņemtie un veicinātie jēdzieni par brīvību kā visatļautību, demokrātiju kā tehnokrātiski birokrātisku mašīnēriju un individualitāti kā kaut ko svešu un tikai īpatņiem piemītošu īpašību ļauj Latvijā turpināt „Alises Aizspoguļijā” politiku¹², kad politiķi paši pieņem,

izpilda likumus un galu galā arī „tiesājas kā ķēķī” – un tādējādi paši zāgē zaru, uz kura sēž. Šāda vērtību nesaskaņa, kad politiķi centās pārprasti iedzīvināt pārstāvnieciskās demokrātijas individuālisma vērtības, reizē atstājot neskartas tradicionālās komunitārisma vērtības, mudinājusi Latvijas vēlētājus ziedot pārprasto brīvību valsts efektīvākas pārvaldes labā – ziedojot savas pilsoniskās brīvības uz relatīvas labklājības pieauguma altāra.

Īstermiņa Latvijas politika

1959. gadā okupētajā Latvijā Eduards Berkļavs uzstājās pret Maskavas piekopto centralizācijas politiku un tam sekojošo nepamatoto industrializāciju. Šāda Latvijas nacionālkomunista rīcība bija pārdroša, bet šī aspekta pozitīvā pieredze mūsdienu Latvijas politiskajā vidē tiek pieminēta reti, jo klišejiskā pieeja visam ar PSRS saistītajam kā kaut kam negatīvam Latvijas publiskajā telpā ir visaptveroša. E. Berkļava rīcība bija valstsvīra cienīga, jo viņš ar savu rīcību centās mainīt Latvijas Komunistiskās partijas darbību okupētajā Latvijā. Latvijas nomenklatūra, pieskaņojoties vajadzīgajām un no laikmeta gara viedokļa „nepieciešamajām vērtībām”, tā arī neizceļ E. Berkļava konsekvento stāju politikas veidošanā 1959. gadā – pašreizējās „labējās partijas”, gluži pretēji, nekritiski vaino totalitāro režīmu visās mūsdienu nebūšanās.

Šodienas politiķi, sekojot *catch all party*¹³ politikas principiem, sludina vērtību kokteili. Šīs vērtības savstarpēji izslēdz cita citu, bieži vien ir deklaratīvas, bez finanšu seguma un īstenošanas mehānisma. Citreiz priekšvēlēšanu gaisotnē politiķu sludinātie principi top par krāšņi iesaiņotu solījumu paketi. „Kā var nesolīt?” jau ir kļuvis par pārejas sabiedrības vainojumu.¹⁴ Kopš 5. Saeimas ievēlēšanas Latvijas politiķiem un sevišķi tiem, kuri Saeimā atrodas jau vai gandrīz piekto saukumu pēc kārtas (Pēteris Tabūns, Imants Kalniņš, Jānis Urbanovičs, Vilnis Edvīns Bresis, Anta Rugāte, Jānis Lagzdiņš u. c.), ir radusies pašpietiekamības sajūta. Viņi ir sev iegalvojuši, ka var solīt vēlētājam vienalga ko un atlikt solījumu izpildi, jo vīdusmēra

Latvijas vēlētājs nav nedz īsti izglītots, nedz arī prasīgs, varētu pat teikt – Latvijas vēlētāji neseko sevis ievēlēto pārstāvju darbam. Nespējot sadalīt ekonomiskos labumus, rodas jauni politiskie spēki. Kopš 1996. gada viena pēc otras kā „jaunas politikas” nesējas ir radušās Tautas partija, *Jaunais laiks* un tagad arī *Pilsoniskā savienība*, bet šīs partijas ir politiskās nomenklatūras pārstāvju veidotas, jo iedzīvotāju kustības dēļ pēc LNNK Latvijā neviena varas partija nav veidojusies. Lai atšķirtos no saviem priekšgājējiem, jauniem politiskiem spēkiem atliek vien moralizēt un vainot savus priekšgājējus korupcijā, nenovīdībā un citās nelaimēs, kas republiku un tās iedzīvotājus piemeklējušas.

To pieminējis arī Ivars Ījabs – ka „celt rokas pret debesīm un vaimanāt par sirdsapziņas un garīgu vērtību trūkumu vienmēr ir daudz vieglāk, nekā efektīvi sakārtot partiju finansēšanu, ieviest taisnīgu nodokļu sistēmu vai novērst korupciju tiesās. Tieši tādēļ moralizēšana mēdz būt ļoti neētiska – tā ir impotenta naida pēdējais ierocis, kurš, pēc Niklāsa Lūmana ironiskā *dictum*, parasti tiek likts lietā tad, kad nauda iet uz beigām”¹⁵.

Tā kā vērtību sistēma Latvijā ir greiza, politiķi ar polittehnologu un sabiedrisko attiecību speciālistu palīdzību piedāvā „putna pienu”, šādi dezorientējot vēlētājus un galu galā atsvešinot viņus no pārstāvnieciskās demokrātijas. Morālās vērtības ir selektīvas un tiek nemitīgi pārkāptas. Piemēram, vai visas labējās partijas sludina, ka tās rūpēsies par ģimenes politiku (TP, LPP/LC, ZZS, JL, TB/LNNK), bet reālajā dzīvē rūpes par ģimeni ar kompleksu kredītpolitiku pirmā mājokļa iegādei, studiju atļaidēm un citiem politikas mehānismiem netiek iedzīvinātas, jo šādi mehānismi netiek piedāvāti, nedz arī pieprasīti. Latvijā joprojām ir ekstensīva darbaspēka izmantošana¹⁶. Cilvēka darbu vērtē pēc pavadītajām stundām, nevis ieguldītā darba. Šādi inovācijām nav kur rasties, jo cilvēks tiek uzskatīts par skrūvēti lielākā tehnokrātiski birokrātiskā mašīnērijā. Šādi Latvijā ir sasniegts zemākais mūža ilgums Eiropas Savienībā, laukos vairāk nekā puse bērnu piedzimst neprecētām sievietēm un izglītības sistēma darbojas, pateicoties lielākoties pensijas vecuma skolotāju entuziasmam.

2007. gada septembrī oficiāli Latvijā pietrūka 475 skolotāji, un ES statistika ir skarba – Latvijā ir lielākais sieviešu skolotāju īpatsvars ES¹⁷, tas nozīmē, ka vīrieši nevēlas strādāt necīgi atalgotu darbu.

Situācija, kad reālā dzīvē piedzīvotais krasi kontrastē ar oficiāli sludināto, Latvijā atsvešina iedzīvotājus citu no cita, no valsts un arī no darba. Ļaudis izvēlas „balsot kājām” Īrijas un Lielbritānijas virzienā. Greizas politikas dēļ nabadzībā novestie ļaudis ir atsvešināti no darba tikuma. Redzot „politiku rebes” un viņu pašu situācijas reālus uzlabojumus, ļaudis pārliecinās, ka ar godīgu darbu nopelnīt cilvēka cienīgu iztiku nevar. Latvijas Nacionālais attīstības plāns¹⁸ un ļoti daudz citas stratēģijas un plānu sludina un skaidro veidus, kā Latviju modernizēt un centrālo vietu attīstībā atvēlēt cilvēkam. Diemžēl realitātē Latvijas situācija skarbi atgādina Džordža Orvela (*George Orwell*) *Dzīvnieku fermu*, kur viedajiem vārdiem virs Ministru kabineta sēžu zāles „Viens likums – viena taisnība visiem” ir vien izkārtnes vērtība. Līdzīgi secina Aivita Putniņa: „Mūsu valstī cilvēks nav centrā. Problēma ir tajā, cik lielā mērā likumdevēji gatavo likumus cilvēkiem un apspriežas ar sabiedrību, nevalstiskajām organizācijām. Cilvēku domas netiek efektīvi integrētas jau likumu tapšanas stadijā.”¹⁹

Latvijas politikas veidošanas un plānošanas process ir tēmēts uz īstermiņa mērķu sasniegšanu. Ilgtermiņā izpildāmie uzdevumi rada politiķos tikai nemieru, jo tie neļauj viņiem viena sasaukuma laikā paspīdēt vēlētāju priekšā ar sasniegto. Ilgtermiņa stratēģiskie mērķi pēc iestāšanās ES Latvijā nav pārformulēti, un politiķi šobrīd guļ uz lauriem, īsti neapjēdzot, ka Latvijai kā *NATO* un ES dalībvalstij ilgtspējīgas pastāvēšanas izaicinājumi ir tikai pieauguši. Pārvaldes sistēma vairs nav atkarīga vienīgi no Latvijas valdības un ierēdniecības vien, bet arī no lēmumu pieņemšanas, koordinēšanas un pieskaņošanās tādās starptautiskajās organizācijās kā ANO, PTO un Eiropas Parlaments. Šodienas situācijā līdzīgi kā māte, redzot, ka bērns neklausā un izaug pa nezāli, arī pilsoniskā sabiedrība ir nobažījies, ka, joprojām uzticot Latvijas tālāku pārvaldi pašreizējās elites rokās, Latvijas valsts ilgtermiņā var arī nepastāvēt.

Latvijas 90. dzimšanas diena

Politiku negatīvajam piemēram par dzīvi īstermiņā ir sācis sekot arī vairākums Latvijas iedzīvotāju. Noticot vieglprātīgam solījumam par „septiņiem treknajiem gadiem” un kārdinošajām banku reklāmām televīzijā, Latvijas iedzīvotāji ir pierādījuši vienu lietu – Latvijā ir dzīvelīga patērētāju sabiedrība! Ļaudis joprojām vieglprātīgi ņem kredītus bez īstas sapratnes par to atmaksas kārtību, un valdības pārstāvji pat necentās tiem skaidrot, pie kādām sekām šāda politika novedīs. Kad nu ekonomikā ir iestājušies spiedīgi laiki un lielam iedzīvotāju skaitam ir problēmas ar savu saistību izpildi, politiķi zina tik vien kā ieteikt savilkt jostas! Premjers Ivars Godmanis savā intervijā izrāda izbrīnu par lielo iedzīvotāju kredītu ņemšanas kāri, aizmirsdams, ka atšķirībā no politiskās nomenklatūras pārstāvjiem ierindas iedzīvotājiem valsts nesamaksā neparedzētus tēriņus un reprezentācijas izdevumus.²⁰ Dezorientēto Latvijas iedzīvotāju mērķi nesakrīt ar viņu vērtībām un arī ar to, ko viņi cenšas iemācīt saviem bērniem. Diemžēl cilvēku vērtības mainās ļoti lēni. Citās Austrumeiropas valstīs arī ir līdzīgi – cilvēkiem ir nedrošības sajūta par to, ka pašreizējais ekonomiskais stāvoklis ilgi neturpināsies, viņi mēģina labi dzīvot tagad un nedomāt par iekrāšanu un par to, ka būtu jāiegulda gan ģimenē, gan izglītībā, gan darbavietā.²¹

Latvijas sociālo zinātņu pārstāvji gadiem ilgi ir norādījuši uz pastāvošajām problēmām Latvijas politiskajā sistēmā, uz greizo sabiedrības vērtību orientāciju un ļoti daudziem citiem problēmu samezģlojumiem. Tomēr atkal ir jārunā par šodienas politiskās elites lomu, kura ir nekritiski noliegusi visu totalitārā režīma mantojumu. Šādā veidā PSRS okupācijas laikā izglītotie sociālie zinātnieki, dažkārt pamatoti, tika apvainoti kā marksisma ideoloģijas līdzskrējēji. Šādā veidā Latvijas 90. gadu politiķi politiku uztvēra ne tikai nekritiski, bet arī nezinātniski. Pēdējo astoņpadsmit gadu laikā ir izaugusi Latvijas brīvvalstī skolotu sociālo zinātņu saime, un Viķes-Freibergas prezidentūras laikā pie prezidenta institūcijas tika izveidota Stratēģiskās analīzes komisija. Tajā pašā laikā parlamentārās republikas

galvenais varas atzars – partijas – joprojām ir mazskaitlīgākās Baltijas valstīs un tām nav savu domu vāceļu (*think-tank*). Tas ļauj Latvijā turpināt t. s. „ekspertu politiku”, kur politiķi, sekojot eksakto zinātņu kauzalitātes metodoloģijai, sagaida no padomdevējiem un ekspertiem konkrētu atbildi, kuru sociālās zinātnes pēc savas būtības nespēj dot. Politiķi, nelasot akadēmisko literatūru un tuvredzīgi neieklausoties sociālo zinātņu pārstāvju teiktajā, rada reālu fenomenu un pārprastus filozofiskus skaidrojumus. Piemēram, šādā veidā no konteksta Latvijā ir izrauts un savu jēgu zaudējis Ādama Smita (*Adam Smith*) jēdziens par pašpietiekama tirgus funkcionēšanu un valsts nozīmi tajā vai arī Semjuela Hantingtona (*Samuel Huntington*) trivializētais skaidrojums par civilizāciju sadursmi. Tomēr visbiežāk Latvijas politiķi grēko, pārprasti piesaucot politikas zinātnes pamatlicēja Nikolo Makjavelli (*Niccolo Machiavelli*) devumu, skaidrojot politisko atbildību – pieskaņojot to Makjavelli skaidrojumam par atteikšanos no kristīgās morāles žņaugiem – un šādi nepareizi izskaidrojot savu kabatu prastu piepildīšanu ar rūpēm par valsts kopējā labuma vairošanu. Ļoti precīzi šo faktu ir konstatējis Ivars Ījabs, kurš savā apcerējumā par Makjavelli mantojumu secina, ka „valdnieks, kura karstāko ilgu kalngals ir piedzīt sev pilnas kabatas ar naudu un nobēdzināt to kādā nezināmā ofšorā, Makjavelli skatījumā būtu nožēlojama parodija par politiķi. Vēl vairāk: jebkura valdnieka aizraušanās ar personisko komfortu un labklājību ir droša degradācijas pazīme, kas liecina par politiska sabrukuma tuvumu”²².

Par politiska sabrukuma tuvumu liecina Latvijas notikumu attīstība kopš 2006. gada vēlēšanām, kad, neskatoties uz Augstākās tiesas Senāta 2006. gada 3. novembra nolēmumu, valdošās koalīcijas partijas stūrgalvīgi atsakās ievērot iepriekš pieņemtos spēles noteikumus un šādi veicina politiskā nihilisma izaugsmi republikā. Slepenībā pieņemtās izmaiņas drošības likumos un Satversmes 81. panta izmantošana pretēji likuma garam, divdomīgā Valsts prezidenta izvirzīšanas procedūra un KNAB vadītāja noņemšanas nebeidzamā epopeja pamodināja pilsonisko sabiedrību Latvijā. Patiesībā prezidenta

kandidāta izvirzīšana zvērudārzā kļuva par simboliskāko apliecinājumu mūsdienu Latvijas politiķu izkropļotajai sapratnei par pārstāvnieciskās demokrātijas būtību. Valdošās koalīcijas pārstāvji radīja par sevi priekšstatu ja ne kā par vienkāršiem bandas barvežiem, tad vismaz par šaubīgiem darboņiem, kuri pūlas paglābt savu SIA „Latvijas Republika” no bankrota.

Pēdējā gada notikumi skaidri parādīja Latvijas politiskās sistēmas un sabiedrības vērtību orientācijas nozīmīgākās problēmas. Latvijas politisko un ekonomisko vidi joprojām indē dažu „minigarhisku” ģimeņu ietekme. Joprojām nepieņemtais mantiskās un nodokļu sākumdeklarēšanas likums, salīdzinot ar kaimiņiem igauņiem, ir nokavēts par septiņpadsmit (!) gadiem, partiju finansēšanas kārtība no budžeta joprojām neeksistē, un tiesībsargs tika izveidots pagājušogad, proti, septiņpadsmit gadus vēlāk nekā pie ziemeļu kaimiņiem. Politiķiem tautas vainošana aprobežotībā godu nedara, un pilsoniskajai sabiedrībai vainot vienīgi aprobežotos politiķus arī nedod risinājumu. Tāpēc 17 gadus pēc neatkarības atgūšanas secinām, ka Latvijas valsts politikas veidotāji ir iekļuvuši īstermiņa nulles iznākuma spēles mūklājā, kur kāda no viena spēlētāja (politiķi un vēlētāji) uzvarām noteikti nozīmē otra zaudējumu. Šādi spēlējot, Latvijas iedzīvotāji var paspēlēt savu valsti, tāpēc vēlamiem piedāvāt ilgtermiņa un īstermiņa politikas ieteikumus izklūšanai no nebeidzamā un nihilistiskā riņķveida skrējiena, kas apmierina tikai īstermiņa intereses.

Nobeigums

Tagadējais politiskais nihilisms ir radījis priekšnoteikumus Tomasa Hobsa (*Thomas Hobbes*) „visu karam pret visiem” – partijas vaino cita citu un „neprašas vēlētājus”, vēlētāji gāna politiķus un ierēdņus, ministrijas cenšas izdzīvot ekonomiski spaidīgos apstākļos, cīnoties par ietekmi ierobežoto resursu piešķiršanā, dažādu profesiju arodbiedrības cīnās par labākiem algas un darba apstākļu nosacījumiem, gājēji lamā pārgalvīgus autovadītājus, un šajā jampadracī cilvēki aizmirstas

alkohola un psihotropo vielu mūklājā. Līdz ar to Ilze Ostrovska jau pirms kāda laika secināja, ka šādas politikas turpināšana Latvijai, iespējams, draud ar atgriešanos pie autoritārisma: „*There has been a process of social disintegration, accompanied by gradual loss of legitimacy for the parliamentary democracy, and this, quite possible, may provoke authoritarianism.*”²³ Arī Dīters Zegerts (*Dieter Segert*) argumentē, ka noraidošā attieksme pret totalitāro valdīšanas veidu sajaukumā ar nekritisko attieksmi pret autoritāro valdīšanas periodu un frustrāciju, ko izraisa demokrātijas rezultāti – un to visu īsteno galvenokārt partiju elites –, var novest pie autoritārisma²⁴. Šādi secinājumi neviņš optimismu, un mūsdienu Latvijas pārvaldes modelis, kurš vairāk ir piemērots 20. gadsimta sākuma industriālas valsts vajadzībām ar masu kultūru, skolām un bērnudārzēm, un kvalitāte neizraisa pārlietu pozitīvas pārdomas. Taču Tālis Tisenkopfs redz arī pozitīvas attīstības aspektus Latvijā: „Tomēr teikt, ka Latvijā netiek domāts par cilvēku, nevar. Sāk jau iet uz labo pusi – pašvaldības būvē mājas, ceļ sporta halles un domā, kā vēl noturēt cilvēkus. Arvien vairāk modē varētu būt sadarbības mehānismi „pašvaldība plus uzņēmums”, „pašvaldības plus organizācijas.”” Autors secina, ka iedzīvotājus vajag vairāk iekustināt uz rīcību ar viņu iesaistīšanu pašvaldības darbā.²⁵

Tomēr – kā politiķiem piespiest rīkoties Latvijas ilgtermiņa interesēs, ja tautas vēlme iesaistīties pašpārvaldē ir niecīga? Kopš visu pārmaiņu sākuma pēc PSRS sabrukšanas daudzi vidējās paaudzes iedzīvotāji bija spiesti cīnīties par izdzīvošanu. Pirmatnējā kapitāla neesamība un valdošās elites piedāvātā patērētāju kultūra lika vidējās paaudzes pārstāvjiem sekot „masu modes veidotājiem” sabiedrībā, neļaujot sev aizmirst par nosacītās labklājības noturēšanu. Šādā veidā iedzīvotājiem neatlika laika piedalīties NVO vai partiju darbībā²⁶. Tomēr problēmas nav tikai vidējai paaudzei, jo arī jauniešiem nav īstenas vēlmes piedalīties sabiedriskās aktivitātēs. Universitātē esam novērojuši, ka ir zināms skaits studentu, kuriem studēšana universitātē ir atšķirīga lieta, kamēr galvenais iemesls studijām augstskolā ir iespēja atrast iespējami nodrošinātu dzīves partneri. Ģimenes veido-

šana uz kritisko demogrāfisko apstākļu fona nūdien nav slikts piemērs, bet jautājums ir, ko tad šādi puskokalēcēji, kuri ieradušies universitātē atrast savu dzīvesdraugu, mācīs saviem bērniem? Arī Brigita Zepa konstatē, ka gata-vība līdzdalībai sabiedrības dzīvē Latvijā ir vāja, tas atspoguļojas arī nožēlojami zemajā kopēju interešu organizācijā²⁷.

Tā vietā, lai ķertos klāt vienotas ideoloģiskās intereses pārstāvošu partiju veidošanai Latvijā, Tautas partija ir izteikusi vēlmi veidot konservatīvo domu vācēli (*think-tank*). Diemžēl Māra Riekstiņa un citu TP augšējā ešelona politiķu izteiktie pieņēmumi par konservatīvo vērtību saglabāšanu Latvijā ir pretrunīgi. Kas tad ir tradicionālas vērtības Latvijā, ar ko tās atšķiras no līdzīgām vērtībām citās ES valstīs? Izņemot latviešu valodu kā vērtību, nevienu citu vērtību neredzam, un pat šajā gadījumā valoda un gramatika kļibo gan iekšlietu ministram Segliņam, gan citiem ierēdnieciskā latviešu žargona lietotājiem. Bet tradicionālās Rietumu konservatīvās vērtības – mazs pārvaldes aparāts un zemi nodokļi? Arī šajā gadījumā no tradicionālā piedāvājuma nav ne miņas. Vārds „konservatīvisms” (latīņu valodā *conservare* – saglabāt) nozīmē saglabāt pašreizējo situāciju nemainīgu, jo tā tiek uzskatīta par labu esam, nodrošinot mērķu sasniegšanu. Latvijas gadījumā, kad valstij bija jāiziet cauri vairākiem autoritārisma paveidiem, kas tiek uzskatīts par tradicionālo autoritāti, ar ko tiek saprasta efektīva valsts pārvalde un tradicionālas ģimenes vērtības? Vai tradicionālā autoritāte ir Kārlis Ulmanis, vai padomju ēras pārvaldes šķietamā efektivitāte ir efektīvas valsts pārvaldes piemērs un ģimenes vērtības atspoguļo pēdējo septiņpadsmit gadu pārprasto brīvību?

Šāda ideoloģiska nenoteiktība patiesībā neļauj saprast, kādā veidā notiks Latvijas partiju politiskās sistēmas konsolidācija, bez kuras nevar notikt interešu vienošanās politiskajos spārnos. Tāpēc mūsu ieteikumi ilgtspējīgas politikas attīstībai ir palikuši iepriekšējie.²⁸ Latvijas politiķiem ir jāpieņem nodokļu un mantiskās sākumdeklarācijas sistēma, jānostiprina nelikumīgās naudas atmazgāšanas likums un jāsamazina finansēt partijas no valsts budžeta, lai izvairītos no uzkrītošās Latvijas minigarhisko ģimeņu ietekmes.

Mēs patiesībā iesakām to pašu, ko ir darījuši vairākums kolēģu pēdējo piecpadsmit gadu laikā, un ceram – ja ne politiķi, tad pilsoniskās sabiedrības pārstāvji izdarīs secinājumus par mūsu rakstīto. Tāpēc nobeigumā vēlamies norādīt, kāpēc ir svarīgi uzsvērt tieši 33 gadu gadskārtas vērtības.

Turpinot akli ticēt vienīgi 90 gadu simbolam, sabiedrība darbojas kā tūdaliņš, kas dogmatiski izskalojis smadzenes. Ir jau vienkārši labāk ticēt, konservatīvi atlikt savu problēmu risinājumus, cerot, ka kāds tavā vietā sakārtos. Iespējams, ka kāds, kurš vēlas ticēt brīnumiem, var arī noticēt brīnumainajam skaitlim 33, jo tas ir gana vieds. 33 gadi saistās ar pozitīvām asociācijām, ar Jēzus Kristus ienākšanu Jeruzālemē, Svēto vaka-rēdienu un kristietības dzimšanu, bet tikpat labi, un kā tas dzīvē parasti duālistiskos gadās, 33. gadā Romas imperators Tibērijs dibināja

kreditbanku, jo spekulāciju ar zemi un bezatbildīgās nodokļu politikas dēļ Romā bija dziļa finanšu krīze. Pieminot, ka vēsture ir cikliska un viss jaunais ir labi aizmirsts vecais, varam atskatīties uz neseno 1933. gadu, kad Vācijā demokrātiskām metodēm pie varas nāca austrietis Ādolfs Hitlers. Ja arī šis salīdzinājums lika kādam nodomāt par vēstures cikliskumu, tad viņš sevi var pieskaitīt Johanam Frīdriham Hēgelim, kurš ir paudis vienu no sa-viem citētākajiem teicieniem: „Vienīgā lieta, ko cilvēki mācās no vēstures, ir tā, ka viņi neko no tās nemācās.” Šo pēdējo teicienu var pārfrāzēt, sakot, ka gudrās valstis mācās no citu kļūdām, kamēr ne tik gudras valstis mācās no savējām. Tāpēc valsts 90 gadu jubilejā ieteiktu Latvijas pilsoņiem vairāk pārvērtēt trīsdesmit trīs gadu demokrātijas pieredzi, būt mazāk mazohistiskiem un tomēr mācīties arī no citu valstu kļūdām.

VĒRES

¹ *Res publica* – latīņu valodā: publiska lieta jeb kopējais labums.

² Demokrātisks režīms Latvijā valstī ir pastāvējis 1918.–1934. un 1991.–2008. gadā, t. i., 33 gadus.

³ Arī Pabriks piekrīt, ka Latvijas sabiedrība atrodas vēl tālu no līdzsvarotas attiecības starp komunitārisma mentalitāti un individuālismu. Sk. Pabriks, Artis (1998) *Komunitārisma un individuālisma vērtību ietekme uz politiskās nācības veidošanos Latvijā*. Pilsoniskā apziņa. Rīga, 107f. lpp.

⁴ A. Lieven, D. Segert, J. Linz & A. Stepan, R. Taagepera, P. Tabūns, I. Ostrovska, A. Reetz & V. Spolītis, B. Zepa, T. Tisenkopfs, I. Ijabs, J. Ikstens, J. Rozenvalds – lai nosauktu tikai pazīstamākus piemērus.

⁵ No 1996. līdz 2006. gadam iedzīvotāju nevienlīdzība (*Gini Index*) Latvijā ir pieaugusi par 30%, kamēr kaimiņu valstī Igaunijā tā ir samazinājusies par 8%.

⁶ Reetz, Axel (2008) *Das zweite Leben von Ruslan Vladimír. Im Jubiläumsjahr Zweifel an Funktion des Staates in Lettland*. Baltische Briefe, Nr. 5 (715), Mai, S. 4–5.

⁷ Interesanti, ka citās valstīs, piemēram, Vācijā, paši iedzīvotāji sevi parasti uzskata par gudrākiem, viņi politiķu vietā rīkotos prātīgāk. Savukārt Latvijā cilvēki reizēm sevi sauc par „parastiem mirstīgiem“ un ir gatavi upurēt savu brīvību kādam vadonim, kurš viņu vietā rīkotos, – tā tad citur katrs labprāt pats būtu tā saucamā „stiprā roka”, bet Latvijā vēlas sev „tēvoci”. Šā raksta autori nereti jokojot uzsver, ka arī piekristu diktatūrai, tikai ar vienu nosacījumu: diktators būšu es pats.

⁸ Reetz, Axel; Spolītis, Veiko. *Ilgas pēc nevainīgas politikas*. Pieejams: www.politika.lv (skatīts 28.03.2007.)

⁹ Augstākā tiesas Senāts 2006. gada 3. novembrī nolēma, ka TP un LPP/LC vēlēšanu kampaņās izmantotās trešo personu kampaņas bija pretlikumīgas.

¹⁰ Spolītis, Veiko (April 11, 2008) *Second Signature Campaign is Over*. Pieejams: <http://spolitix.blogspot.com>. Papildu informācijai pēdējos datus var iegūt arī no Eirobarometra mājaslapas http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

¹¹ Epictetus (1995) *The Discourses*. Vermont J. M. Dent, Everyman, p. 155.

- ¹² Reetz, Axel; Spolitis, Veiko (12.02.2008.) *Demokrātija ar totalitārisma saknēm*. Pieejams: www.politika.lv.
- ¹³ Principu *catch all party* ("visu vēlētāju nomakšķerēšanas princips") formulējis Oto Kirheimers (*Otto Kirchheimer*) (1966) *The Transformation of the Western European Party Systems*. LaPalombara, Joseph and Weiner, Myron. *Political Parties and Political Development*. Viņš argumentē, ka partiju sistēmas ir mainījušās, tās vairs nav plašas masu organizācijas, bet gan kļuvušas elitāras, kā arī pārmaiņu dēļ sabiedrībā – ideoloģiski tuvākas.
- ¹⁴ Škapars, Jānis (2007) *Jūrmaļgeita un daudzpartiju problēma*. Kultūras Diena, 09.02.2007.
- ¹⁵ Ījabs, Ivars (2008) *Morāles mīkstā pavēdere: Makjavelli un mēs*. Kultūras Diena, 22.02.2008.
- ¹⁶ Tieši šis fakts apspriests Līgas Rozentāles rakstā *Kā strādājam?* (Diena, 07.03.2008.) ar apakšvirsrakstu: *Latvijas iedzīvotāji strādā daudz, taču izdara maz*.
- ¹⁷ Latvijā ir augstākais sieviešu skolotāju īpatsvars ES. LETA, 07.03.2007.
- ¹⁸ Nacionālais attīstības plāns 2007–2013. Pieejams: www.nap.lv.
- ¹⁹ Aivitas Putniņas komentārs. Rozentāle, Līga (2008) *Kā strādājam?* Diena, 07.03.2008.
- ²⁰ Ivars Godmanis (2008) *Grāvis uz labklājību*. Rīgas Laiks, februāris, 29. lpp.
- ²¹ Nila Muižnieka komentārs. Rozentāle, Līga (2008) *Kā strādājam?* Diena, 07.03.2008.
- ²² Ījabs, Ivars (2008) *Morāles mīkstā pavēdere: Makjavelli un mēs*. Kultūras Diena, 22.02.2008.
- ²³ Ostrovska, Ilze (1996/1997) *The State and it's civil society: Priorities in a period of transition*. Humanities and Social Sciences, No. 4(13)/1(14), p. 78.
- ²⁴ Segert, Dieter. *Die Entwicklung der Parteienlandschaft im ostmitteleuropäischen Transformationsprozeß*. Süßmuth, Hans (Hrsg): *Transformationsprozesse in den Staaten Ostmitteleuropas 1989–1995*, S. 108. „Die erworbene Abneigung gegen die vorangegangene autoritäre Form der Politik mischt sich in bedenklicher Weise mit Frustration gegenüber den Resultaten einer Demokratisierung, die fast ausschließlich durch die Partieliten getragen wird.”
- ²⁵ Tāļa Tisenkopfa komentārs. Rozentāle, Līga (2008) *Kā strādājam?* Diena, 07.03.2008.
- ²⁶ Ostrovska 1996/1997, turpat.
- ²⁷ Zepa, Brigita (1998) *Līdzdalība kā politiskās nācīgas veidošanās nosacījums*. Pilsoniskā apziņa. Rīga, 233. lpp.
- ²⁸ Rakstus var lejuplādēt: www.infobalt.de/reetz.html.